

Suzana Leček i Tihana Petrović Leš: *Znanost i svjetonazor. Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939. – 1941.*

Zagreb: Srednja Europa i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, 2010., 152 str.

Dvije autorice, povjesničarka Suzana Leček i etnologinja Tihana Petrović Leš, napisale su knjigu *Znanost i svjetonazor. Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939. – 1941.* zamišljenu kao, kako su same navele u predgovoru, putovanje kroz zajedničku povijest jedne znanosti i jedne političke ideologije. Namjera im je bila odgovoriti na pitanje na koji je način školska reforma, provedena u vrijeme Banovine Hrvatske, od etnologije kao marginalnoga nastavnog predmeta učinila glavnog prenositelja i tumača tada prevladavajuće "hrvatske seljačke ideologije". Međutim, u potrazi za odgovorom, postupno su početnom pitanju dodavale potpitanja i napokon svoj rad uobličile u širokoj analizi i interpretaciji neodjeljivosti socijalnih pitanja, čuvanja kulturnoga identiteta te procesa modernizacije kao sveukupnoga konteksta.

U skladu s tim, autorice su se u razdoblju opsežnih reformi iz doba Banovine Hrvatske usredotočile na onu koja je provedena u školama te istražile način usuglašavanja škole kao državne institucije i društva, implementaciju "seljačke ideologije" u školske programe, ulogu i efikasnost profesorskoga kadra koji je bio izvršitelj dotične implementacije u praksu, izvaninstitucionalne oblike širenja ideja kulturnoga identiteta te društvenu i političku ulogu hrvatske seljačke ideologije.

Kao podlogu za teorijska polazišta istraživanja autorice su odabrale nekoliko eminentnih znanstvenika s područja teorije nacionalizma (npr. Smitha, Hutchinsona, Bendix) budući da su ih njihova tumačenja nacionalizma, osobito kulturnoga, potaknula na novo sagledavanje hrvatske međuratne povijesti u sklopu kojega se, ravnopravno s političkim, vodila borba za vlastitu kulturu i identitet.

Glavnom temom tako se nametnuo odnos Hrvatske seljačke stranke (HSS) i škole, kao institucije koju je ova stranka smatrala temeljem kulturne reprodukcije društva, a, shodno tome, autorice se najprije usredotočuju na školsku reformu 1939./40. Tom se reformom, uz povijest i jezikoslovlje, koji su od samih početaka jedna od temeljnih sastavnica

nacionalne ideologije, uvodi i treće: zanimanje za seljačko, izvorno i vlastito, s argumentacijom da se upravo u tim sferama nalazi ono jedinstveno u povijesti za svaki narod i potvrda identiteta. S obzirom na to da je u to vrijeme u Hrvatskoj već četiri desetljeća etnologija etablirana kao samostalna znanost, uz pomoć upravo te znanosti vladajuće ideje pretočene su u školske programe.

Kako bi ustanovilo do koje je mjere povijesna znanost ustupila svoje "kraljevsko" mjesto etnologiji te na koji je način tekla interakcija znanosti i društvene ideologije, autorice su napravile (nužnu) kronologiju odrednica i zakonskih uredbi, pokazavši pri tome širi politički i društveni kontekst "u kojima se etnologija vinula do medijatora novog svjetonazora i oblikovatelja novog kulturnog i socijalnog identiteta".

Analiza i interpretacija tako kompleksnoga procesa (odnosno više njih koji su tekli usporedno ali komplementarno) motivirala je autorice da u narednim poglavljima govore o ključnim i kulturnim osobama, vinovnicima tih procesa: prije svega braći Antunu i Stjepanu Radiću, među kojima su podijeljene zasluge – Antunu za kulturni aspekt ideologije (u koji se na polju etnologije izvrsno uklopio Radićev nasljednik Milovan Gavazzi), a Stjepanu za politički, raspravljaju o braći Radić kao utemeljiteljima socijalne pedagogije i programatorima moderne naobrazbe i sl. Nadalje, riječ je o drugim značajnim suvremenima reforme i njezinim osmišljavanjem i primjenom, npr. o filozofu Pavlu Vuku-Pavloviću, pedagogima Mati Demarinu, Alfonsu Heisingeru, Sigismundu Čajkovcu i drugima.

Riječ je i o izvanškolskim inicijativama koje je predvodila "Seljačka sloga". Prvenstveno je riječ o počecima izvođenja etnoloških tečajeva na kojima su za prosvjetne radnike i studente predavanja držali Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić. Jedna je od ključnih osoba tih aktivnosti bio Rudolf Herceg. Promovirale su se ideje o institucijama – predstavnicima hrvatskoga nacionalnog identiteta (npr. Etnografski muzej), produbljivale ideje o uvođenju etnologije u škole.

Posebno poglavlje autorice su posvetile reformi škole u Banovini Hrvatskoj: od nositelja (Banske vlade i "Seljačke sloge"), analize školske reforme 1940./41., osmišljavanja putem etnografskih konferencija, razradi planova za preobrazbu postojećih u novi tip narodne (pučke) škole,

izobrazbi kadrova, tj. prosvjećenijih seljaka i učitelja, stalnom poticanju izvanškolskoga rada u suradnji s lokalnim organizacijama istih ciljeva i dr.

Potpoglavljem *Etnografska spomenica* autorice detaljno analiziraju jedan od najzahtjevnijih dijelova reforme: educiranje učitelja o tome što je narod. Budući da za tu svrhu neformalno znanje nije bilo dovoljno, ovaj se zahtjev provodio po znanstvenim standardima, za koje je bio zadužen Milovan Gavazzi. Među ostalim, učitelji su trebali biti osposobljeni da pišu lokalne etnografske monografije, pohađati tečajeve o primjeni etnologije i sociologije u nastavi i bili su obavezni raditi i na narodnom prosvjećivanju.

U istom smislu analiza obuhvaća i srednje škole te fakultete, s posebnim osvrtom na studij etnologije, ne samo s obzirom na nastavni plan i program, nego i na broj i strukturu studenata.

U poglavlju *Nositelji reforme* autorice govore o intelektualcima kao nositeljima reforme, prije svega etnoložima, među kojima, dakako, najviše prostora daju Milovanu Gavazziju i Branimiru Brataniću. Detaljno opisuju njihov znanstveni i nastavni rad – sveučilišni, ali i izvaninstitucionalni. U tome sklopu zanimljiva je interpretacija Gavazzijeva i Bratanićeva poimanja naroda i narodne kulture (što je inače u hrvatskoj etnologiji dugo vremena izazivalo različite diskusije i prijepore). Ukazale su na iznimnu društvenu ulogu hrvatskih etnologa toga razdoblja, što potkrepljuju tvrdnjom da je njihov rad ukomponiran u fleksibilnu ideologiju građanskoga kulturnog nacionalizma.

U ovome je poglavlju također analiziran rad "ostale" inteligencije, tj. učiteljstva (ideje, organiziranje, prihvaćanje reforme, otpori).

Na kraju knjige autorice govore o "Seljačkoj slozi" kao izvaninstitucionalnoj podršci školi kao državnoj instituciji. To se odnosi na logistiku u organizaciji i provođenju velikih kampanja (npr. opismenjavanja), na pomoć pri olakšavanju nedostatka udžbenika s čime je u vezi publicistička djelatnost "Seljačke sloge", pri organiziranju tečajeva za nastavnike, proslavi državnih i stranačkih blagdana i sl.

Ovom knjigom autorice su na primjeru školske reforme provedene u vrijeme Banovine Hrvatske 1939. – 1941. godine istražile kompleksan odnos ideologije i znanosti. Utvrdile su na koji se način kulturni nacionalizam očitovao u Hrvatskoj i kakav je imao učinak na njezin nacionalni i društveni identitet. Ukazale su na ulogu i značenje Hrvatske

seljačke stranke, nositeljice dominantne ideologije hrvatskoga međuraća, koja je dobila priliku da svoje ideje provede u djelo s pozicije države, dakle institucionalno, ali i izvaninstitucionalno. Nadalje, istražile su prilike u kojima je povijest, dotadašnju "kraljicu" humanističkih znanosti, nadmašila etnologija te kako je etnologija postala glavni prenositelj ideologije u čijem su središtu bili selo i seljaci kao izvor i nadahnuće u kreiranju i očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta. Cijeli taj proces autorice nazivaju *etnologizacijom školstva*, a etnologiju znanošću koja je dala okvir za novi svjetonazor. Etnologija je, tvrde autorice, svojim znanstvenim autoritetom jamčila ispravnost novih ideja među kojima su prije svega društvena solidarnost i osjetljivost, a zatim novi kulturni i socijalni identitet. Ova je znanost inaugurirala svoju "nacionalnu misiju", a sve to zahvaljujući stručno i znanstveno osmišljenom radu Milovana Gavazzija i Branimira Bratanića koji su svoje teorijsko-metodološke zamisli realizirali u tezama o npr. kulturnoj slojevitosti, kulturnom pluralizmu i dr.

Autorice su napokon utvrdile da je potpora "Seljačke sloge" nadmašila puku suradnju s HSS-om. Naime, ta se potpora u praksi ostvarila kao "pedagoški ideal suradnje škole (države) i šire zajednice (društva) kao i cjeloživotnog samoobrazovanja, pri čemu bi pojedinci i zajednica konačno usvojili modernizacijske ideje napretka i aktivizma".

Analiza i interpretacija kompleksne teme korelacije znanosti i svjetonazora, na odabranom primjeru etnološke znanosti i reforme školstva iz razdoblja Banovine Hrvatske 1939. – 1941., iz pera Suzane Leček i Tihane Petrović Leš, upućuje na razmišljanje: suvremeno doba okarakterizirano je kao doba napora upućenih prema posvemašnjoj demokratičnosti. Na tome nastoje znanstvenici svih znanosti, tvrdeći da daju doprinos (svaki sa svoga aspekta) kreiranju i realiziranju novoga svjetskog poretka. Promiču ideje o uvažavanju različitosti, tj. da se tuđe poštuje, ideje o samorealizaciji kroz osvještavanje vlastite kulturne i ine posebnosti, tj. da se svojim diči, ideje o pedagoškim idealima, tj. cjeloživotnom obrazovanju... doista, ne zvuči li to poznato? I dalje: kad je svojevremeno (prije četrdesetak godina) moderna etnologija "razbijala kanone", odnosno kritički re/valorizirala "očeve osnivače" Radića, Gavazzija i Bratanića, zaključak je bio da nisu dali odgovore na pitanja. Autorice sjajno zapažaju kako je to točno, ali ako (???) nisu dali odgovore na *naša* (tj. tadašnja *naša*, a s današnjega

aspekta tadašnja *njihova*) pitanja, na *svoja* jesu. Ondašnja je, naime, kritika bila u mnogočemu u pravu, ali donekle i manjkava. Stoga je ova knjiga jedan korak dalje u re/valorizaciji re/valorizacije *svojih, njihovih i naših* odgovora. Kako u prošlim, tako i u modernim vremenima, nije zgorega – kao da u radićevskom duhu poručuje ova knjiga – mudro učiti iz točnih odgovora jednoga drugog vremena, pa i ne tako davnoga.

Uz potporu nekoliko priloga (dokumenti), sažetka na engleskom jeziku, popisa izvora i literature, kazala osobnih imena, geografskoga kazala te bilješke o autoricama, ova vrlo zanimljiva i lijepo pisana knjiga prijeko je potrebno i poželjno štivo za etnologe, povjesničare, istraživače hrvatske socijalne, kulturne i političke prošlosti, povijesti znanosti, političare, studente.

Jadranka Grbić

Radoslav Katičić: *Božanski boj – tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*

Zagreb: Ibis grafika, 2008., 378 str.

Kao prvi dio zamišljene trilogije, knjiga akademika Radoslava Katičića "Božanski boj" uvodi nas u tematiku rekonstrukcije mitološkog svjetonazora Slavena/Hrvata u razdoblju prije prihvaćanja kršćanstva. Ovaj uvaženi slavist, indolog i filolog s adresom u Beču bavi se tom problematikom već posljednjih tridesetak godina. No, kako i sam piše, tek u posljednjih nekoliko godina ideja o sintezi nesređenog materijala skupljanog desetljećima počinje se ostvarivati. Tome je vjerojatno uvelike pomogla i sama fizička prisutnost autora na terenu i mnogim mjestima koja se opisuju u knjizi, što u konačnici tekstu daje i čvrstu empirijsku podlogu. Knjiga "Božanski boj", iako većinom govori o mitskim zbivanjima, zapravo je vrlo utemeljena analiza i rekonstrukcija tekstova sakralnog pjesništva naših predaka koji su se njima služili u obredne svrhe. Religijski aspekt bio je sastavni dio života naših predaka, ako ne i jedan od najvažnijih. U nedostatku pisma, usmena predaja je temelj svake interakcije čovjeka i prirode, a obredni tekst služi kao poveznica između čovjeka i bog(ova) –